

2-TOM, 3-SON

Ulug'bek Hamdamning "Isyon va itoat" asarida jamiyatning qahramon ruhiyatiga bevosita va bilvosita ta'siri

Bekzod Ko'liboy Orzuboy o'g'li

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

(E-mail: bekzodkulibayev@mail.ru, tel: 91-504-71-65)

ANNOTATSIYA : *Ulug'bek Hamdamning "Isyon va itoat" asarida jamiyatning qahramon ruhiyatiga bevosita va bilvosita ta'sirlari, natijada yuzaga kelgan oqibatlar haqida so'z boradi. Butun asar davomida reallik va qisman sirli g'aroyibot orasida kechgan voqea-hodisalar, bahs-munozaralar ifodasi, talqini oxir-oqibat inson himmatining ustuvorligi bilan yakunlanganligi guvohi bo'lamiz.*

Kalit so'zlar: *isyon, itoat, ruhiyat, bevosita va bilvosita ta'sir, reallik, talqin.*

АННОТАЦИЯ: *В произведении Улугбека Хамдама «Бунтарь и повиновение» рассказывается о прямом и косвенном воздействии общества на дух героя и вытекающих отсюда последствиях. На протяжении всего произведения мы являемся свидетелями того, что выражение и интерпретация событий, споры, которые происходили между реальностью и отчасти загадочными странностями, в конечном итоге закончились приоритетом человеческих усилий.*

Ключевые слова: *бунт, послушание, духовность, прямое и косвенное влияние, реальность, интерпретация.*

ANNOTATION: *Ulugbek Hamdam's "Rebellion and Obedience" tells about the direct and indirect effects of the society on the hero's spirit, and the resulting consequences. During the entire work, we witness that the expression and interpretation of the events, debates, which took place between reality and partly mysterious strangeness, ultimately ended with the priority of human effort.*

Key words: *rebellion, obedience, spirituality, direct and indirect influence, reality, interpretation.*

Har qanday san'at asarining saviyasi uning badiiyligi, tasvir usullarining rang – barangligi, voqealarning ketma - ketligi va xarakterning ishonarliligi bilan o'lchanadi. Hozirgi romanchilikning namunasi sifatida Ulug'bek Hamdamning "Isyon va itoat" asarida ham lirizm bilan hajviy ohang, reallik bilan g'ayritabiiylik, ertaknamo usullar bilan fantastik elementlar o'zaro bog'langanki, bu o'ziga xos tasvir usulini yuzaga keltirgan.

Adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo'ldosh, o'zining "Yoniq so'z" kitobida Ulug'bek Hamdamning asarlarida jamiyatdagi qahramonlarning ruhiyati, o'ylari, ichki kechunmalarini kitobxonga yetkazish mahorati to'g'risida quyidagi fikrlarni bildirgan:

2-TOM, 3-SON

“Ulug‘bek Hamdamning “Isyon va itoat” hamda “Muvozanat” romanlari esa adabiyotimizda ulkan bir kemptiklikni to‘ldirdi. Ungacha milliy romanlarimizda inson, asosan, mehnat va faoliyat bag‘rida ko‘rstailar edi. Yosh yozuvchi adabiyotda murakkab va chigal o‘ylar og‘ushidagi o‘zbekni tasvirlashni boshlab berdi. Natijada, adabiyotimizda o‘zi, umri, odam va olam haqida teran falsafiy o‘ylar suradigan millat vakillari qiyofasida yaratildi.”¹

“Isyon va itoat” romanida tanlangan mavzu markazida yana inson va uning ichki dunyosi masalasi turadi. Insonni ham eng go‘zal yaratiq, ham qismat oldida eng ojiz ekanligi tasvirlanadi. Asar noana’anaviy usulda yaratilgan. Unda inson ruhiyati keng ko‘lamli tasvirlanadi. Modernistik bayonchilik asosiga qurilgan asarda realistik tasvir bilan mifologik qarashlar uyg‘unlashib ketadi. Muallif bu romanda tanlangan mavzu orqali inson azaldan adashishga, gunoh qilishga moyil va oqibat yana ichki bir his tufayli Yaratgan, balki o‘z vijdoni oldida kechirim so‘rashini aytmoqchi bo‘ladi. Odam bolasida xato, yomonlik qilish, gunohga botishi aynan yoshlik davrida ko‘proq yuz beradi. Jo‘shqin umrning ming bir yo‘llaridan o‘tib, keksaygani sayin hayot haqida o‘z xulosasini beradigan va o‘zini-o‘zi tahlil qiladigan bo‘ladi. Natijada qalbidagi isyonkorlik ruhiyati o‘rniga itoatkorlik, hayotga teran ko‘z bilan boqish holati vujudga keladi.

Hozirgi adabiy jarayonda roman janrining faolligi, sermahsulligi, serqirraligi rang-barangligi hamda inson o‘zini anglab, yetuklik sari intilishi, qahramonlarning ichki olamini yoritilishi hamda insoniyatga xizmat qilish haqidagi fikrlar adabiyotshunoslik fani oldiga ham muhim vazifalarni qo‘ymoqda. So‘nggi paytlarda inson va jamiyat o‘rtasida yuz berayotgan voqea-hodislarda inson ruhiyatiga bevositda va bilvosita ta’sirlari - yangiliklar, ijobiy-salbiy o‘zgarishlar, yutuq va kamchiliklarni tez ilg‘ab, tahlil etishga asdoydil kirishildi. Inson va jamiyatga xos turli muammolarga bag‘ishlangan alohida yirik tadqiqotlardan tashqari, birgina badiiy asarni chuqur tahlil etish orqali shu kabi mavzularga oid yangi imkoniyatlar va asosiy xususiyatlarni ochib beruvchi o‘nlab maxsus maqolalar ham paydo bo‘ldiki, bu adabiyotshunoslik va adabiy tanqidning munosib yutug‘idir. Ayni tadqiqotlarning ko‘pi Ulug‘bek Hamdam atrofida kechayotganligi bejiz emas. Ulug‘bek Hamdam ijodida mavzular ko‘lami u qadar keng bo‘lmasa-da, yangi, dolzarb muammolarning ko‘tarib chiqilishi va asarlarida shaxs o‘zini chuqur falsafiy mushohada asosida talqin etilishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Yozuvchi o‘zbek adabiyotidagi inson va jamiyat o‘rtasidagi badiiy an‘analarini davom ettirgan holda, qahramonlarning ruhiy kechinmalari, bevosita hamda bilvosita ta’sirlari, shakl masalasining kengligi, obrazlar tanlovi, modernistik talqinlarga murojaat jihatidan yangilanishlarni namoyon qildi. Ayniqsa,

¹ Yo‘ldosh Q. Yoniq so‘z. - Toshkent, Yangi asr avlodi, 2006. 512-b

2-TOM, 3-SON

yo'zuvchining "Isyon va itoat" asaridagi qahramonlar ruhiy holatlarining bayon uslubi, kutilmagan yechim bilan yakun topishi, hodisalarning millat va yosh jihatidan qat'iy nazar chuqur anglanishi kabilar bilan yangilik kasb etadi. Ushbu mavzularni yoritishda esa mifologik, diniy, falsafiy, ijtimoiy qarashlar uyg'unlashib ketgan.

Adabiyotshunoslikda insonning ma'naviy-ruhiy olamini talqin qilish va xilma-xil manzaralarda jonlantirish badiiy asarlarning o'rni beqiyosligi, uning yordami keng ko'lamligini ifodalovchi qarashlar ham ilgari surilgan. Jamiyatning qahramon ruhiyatiga bevosita ta'sir qilishi, qahramonning tabiiy harakatlariga rioya qilgan holda shaxslarning o'zaro ta'siri va o'zaro bog'liqligi natijasida shakllanadi. Insonning jamiyatdagi o'ziga xosliklari, individualligi va inson tabiati bir-biri bilan bog'liq. Uning ko'pgina jihatlari orasida o'zini o'zi himoya qilish, raqobat, aloqa zaruriyati, adolat tuyg'usi va erkinlikka chanqoqligi kabi voqe'liklar mavjud. Shunga qaramay, qahramonlarning xatti-harakatlari asosli emas, chunki inson aql-zakovatiga ega bo'lishiga qaramasdan, uning ehtiyojlarini ierarxiyasi jamiyatni haqiqat va mantiq talablaridan qat'iy nazar o'z-o'zini himoya qilish, raqobat instinktiga moslashtiradi. Inson tabiatining ko'pgina jihatlari, shuningdek, qarama-qarshi, ziddiyatli xususiyatga ega. Shuning uchun, hokimiyat va erkinlik, tenglik va adolat kabi istaklar o'rtasida doimiy va murosasiz kurash olib boriladi. "Jamiyat, barcha murakkab tizimlar singari, bir butun bo'lib, shaxslar tomonidan nazorat qilinmaydi. Shaxslar faqat unga ta'sir qilishi va tizimni tashkil etuvchi turli xil tadbirlarda ishtirok etishi mumkin, ammo uni nazorat qila olmaydi."²

"Shaxsning jamiyatdagi o'rni to'g'risidagi masala bevosita uning huquq va majburiyatlari bilan ham bog'liq. Bular jamiyat tarkibiy qismlarini tashkil etgan ijtimoiy guruh a'zolari rioya qilishi zarur bo'lgan qoidalar belgilangan."³ Shunga ko'ra, ma'lum bir jamiyatda qabul qilingan qonunlarga ko'ra, har bir insonning boshqalar bilan tegishli huquqiy munosabatda bo'lishi kerak. Majburiyatlar esa insonning o'zi mansub bo'lgan guruhda egallab turgan vazifalariga muvofiq keladigan xatti-harakatlar qilishdan iborat bo'ladi. Ushbu huquq va majburiyatlar, qonun-qoidalarining o'zaro yaxlit holda ishlamasligi inson ruhiyatiga bevosita o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Ayni ruhiyatdagi nomutanosiblik natijasida jamiyatdagi qahramonlar o'rtasida o'zaro kelishmovchiliklar: bir-birini asl istaklarini tushunmaslik, hurmatsizlik, qadryatlarga bee'tborlik, sansolarlik, qa'tiyatsizlik kabi turli xil ruhiy muammolar kelib chiqadi. Yuqoridagi har bir muammoning keng ko'lamda badiiy usulda yoritib berish: kelib chiqish sababi va oqibati, uni hal qilish

²uz.delacheve.com.- Yangiliklar Va Jamiyat: Madaniyat- Inson va jamiyat

³ Shodmonqul Azizov. *Shaxs va Jamiyat (ijtimoiyot asoslari)* - "Niso Poligraf", 2016- 46-b

2-TOM, 3-SON

yechimlarini yoritish – yozuvchi o‘z asarining qahramonlarida mohirona yo‘l bilan aks ettirishi hozirgi zamon adabiyotining talabi bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatdagi inson ruhiyatiga ta’sirlari tushunchasi adabiyotshunoslik ilmida muhim masalalardan biridir va dolzarbligicha qoladi. Har qanday inson jamiyat bag‘rida tug‘iladi. Adabiyot jamiyatning in’ikosi sifatida davr bilan hamnafas yangilanish va o‘zgarishlarni o‘zida aks ettirib boradi. Bugungi adabiy jarayon ham shaklan va mazmunan yangilanib, o‘zgarishlarni o‘zida aks ettirib bormoqda. Hozirgi o‘zbek adabiyotida Ulug‘bek Hamdam asarlarining qahramon xarakteri va ruhiyati aks ettirilganligi bilan asar o‘zining munosib o‘rniga ega. Shu jihatlardan kelib chiqib shuni ta’kidlash mumkinki, yozuvchi, nafaqat o‘zbek adabiyotshunosligi balki rus va boshqa xorij adabiyoti vakillarining ham e’tiborini tortgan. Bu borada nashr etilgan qator ilmiy ishlar hamda maqolalari buning yaxlit isbotidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Yo‘ldosh Q. Yoniq so‘z.- Toshkent, Yangi asr avlodi, 2006. 512-b*
2. uz.delachieve.com - Yangiliklar va Jamiyat: Madaniyat- Inson va jamiyat
3. *Shodmonqul Azizov. Shaxs va Jamiyat (ijtimoiyot asoslari) - “Niso Poligraf”, 2016. 46-b*

